

addition, it analyzes the theoretical model of emotional intelligence. Focusing on the importance of emotional intelligence in adolescence, which manifests itself in emotional intelligence and interpersonal relationships and affects the professional and personal success. A comparative analysis of the existing research on the emotional intelligence of boys and girls is carried out. The emphasis is placed on gender determinants of emotional sphere of youth. It is also stated that the scientists obtained different results on the study of gender differences in young people. The differences in emotional intelligence are installed: the young men have higher the inner personal intelligence, the girls – interpersonal intelligence. Accordingly, the general level of emotional intelligence did not reveal differences. It is also found that the students generally express the average level of emotional intelligence.

Key words: emotional intelligence, personality, youth, interpersonal relationships, managing emotions.

УДК: 159.923.2

Т.М. МАЛАНЬІНА

СПІВВІДНОШЕННЯ КОГНІТИВНОГО ІНСАЙТУ ТА Я-ВІДМЕЖУВАННЯ

У статті розглянуто проблему когнітивного інсайту. Виявлено, що серед психічно здорових осіб когнітивний інсайт (схильність переглядати власні думки під впливом інших) позитивно пов'язаний із дисфункціональними параметрами, а саме з деструктивним зовнішнім та дефіцитарним внутрішнім Я-відмежуванням. З підвищенням самовпевненості (критичності щодо думок інших) покращуються показники конструктивних форм Я-зовнішнього та Я-внутрішнього відмежування. Роль саморефлексивності (критичність щодо власних думок) виявилася неоднозначною – її підвищення може як сприяти конструктивним формам взаємодії з собою та світом, так і мати деструктивні наслідки.

Ключові слова: інсайт, когнітивний інсайт, саморефлексія, самокритичність, самовпевненість, Я-відмежування.

Постановка проблеми. Проблема саморегуляції особистості – одна з актуальних проблем сучасної психології. Серед рефлексивних здібностей особливої уваги заслуговує питання критичності щодо власного досвіду, яке отримало назву когнітивного інсайту. На основі концепції когнітивного інсайту А. Бек розробив метод вивчення здатності критичного сприйняття реальності, який застосовували насамперед у діагностиці осіб, хворих на психоз. При цьому дослідження здорових осіб показали неоднозначність функцій когнітивного інсайту. Пошук адекватного інструментарію дослідження критичності щодо власного досвіду є однією з нагальних психологічних проблем. А поглиблення розуміння місця когнітивного інсайту у системі регуляторних процесів здорових осіб є одним із кроків вирішення даного питання.

Мета статті: представити результати дослідження співвідношення когнітивного інсайту із зовнішнім і внутрішнім Я-відмежуванням.

Результати теоретичного дослідження. Інсайт визначають як миттєве нове розуміння причинно-наслідкових зв'язків, що відкриває нове бачення себе, ситуацій, вирішення проблем. У виникненні інсайту більша вага надається когнітивним процесам. Щодо цього наголошується, що знання дійсно стають інсайтом тоді, коли супроводжуються значними змінами у психічній діяльності та способах організації досвіду людини [1]. Одними з перших на здатність до інсайту звернули увагу психоаналітики. Спостерігаючи за здібностями дітей до інсайту у процесі психотерапії, вони означили останній як фактор нормального розвитку. Ці здібності розвиваються від випадкових ситуацій усвідомлення дитиною різних станів до свідомого об'єктивного самоспостереження дорослого [1].

Вирізняють два компоненти інсайту: інтелектуальний та емоційний. Безпосередньо інтелектуальне усвідомлення не гарантує зміни у системі переконань і ставлень. Саме емоційна складова спонукає до здійснення змін у поведінці. Важливим аспектом проблеми інсайту є диференціація клінічного інсайту від загальнопсихологічного. У психіатрії термін «клінічний інсайт» застосовується для визначення усвідомлення пацієнтом власного психічного нездоров'я. Тут інсайт як усвідомлення своєї психічної хвороби не є миттєвим осяянням, а віддзеркалює загальні, стійкі погляди хворого. У когнітивній теорії А. Бека під когнітивним інсайтом розуміють можливість оцінки та корекції неадаптивних суджень [4]. Йдеться про здатність переглядати свої судження під впливом думки чи переконань інших. У відповідності до моделі А. Бека ключовою особливістю когнітивного інсайту є критичне ставлення до думки інших (самовпевненість) та здатність співставляти свою думку з думкою оточення (саморефлексивність). Для вивчення у пацієнтів означених параметрів і була розроблена відповідна методика. Такий підхід до вивчення когнітивних процесів визначався як додатковий у контексті проблеми клінічного інсайту. А. Беком та ін. було доведено, що рівень когнітивного інсайту у тих, хто страждає на психотичне захворювання, нижчий, ніж у хворих із невротичними розладами [4]. В результаті вивчення особливостей когнітивного інсайту у людей із різними типами психічних захворювань було засвідчено важливість ролі когнітивного інсайту у клінічній практиці, у спостереженні за динамікою змін у процесі психотерапії. Однак якщо при психотичних порушеннях когнітивний інсайт видається важливою здатністю, що впливає на усвідомлення хвороби і має прогностичне значення в перебігу хвороби та психотерапевтичного лікування, то для здорових осіб вплив інсайту на їхню діяльність і благополуччя є досить неоднозначним [2]. Так, наприклад, дослідження здорових осіб показали, що рівень

когнітивного інсайту позитивно корелює з персевераторними помилками при нейропсихологічному обстеженні [5]. Автори роблять висновок, що високий рівень самовпевненості та низький рівень саморефлексивності, що є дисфункційними особливостями при психічних захворюваннях, можуть сприяти успішній адаптації в нормі.

Дослідження психологічних корелятивів когнітивного інсайту у осіб без психічних захворювань показали, що високий рівень когнітивного інсайту у здорових людей може відображати не тільки рефлексивні процеси, але й невпевненість та тривогу з відповідним зниженням психологічного благополуччя й ефективності діяльності [2]. І. Рассказовою та І. Плужніковим встановлено, що рівень когнітивного інсайту позитивно пов'язаний із рівнем тривоги, певною психопатологічною симптоматикою та слабо негативно – з рівнем суб'єктивного благополуччя [2]. Також доведено, що когнітивний інсайт негативно корелює з показниками життєстійкості та позитивно – з такими стратегіями подолання складних ситуацій, як пошук соціальної підтримки та концентрація на емоціях. Автори роблять висновок, що критичність до власних думок та переживань пов'язана із сумнівами у власних силах та можливостях. При цьому зазначається, що, незважаючи на методологічні та емпіричні труднощі, поняття когнітивного інсайту є на сьогодні однією з найбільш розроблених спроб інтегративної оцінки рефлексивних процесів та критичності до власного досвіду [2].

Одним із напрямів розуміння місця когнітивного інсайту у структурі регуляторних процесів є вивчення його співвідношення з різними властивостями та функціями особистості. Виділяють декілька функцій Я, наприклад захисну, регуляторну, інтегративну тощо, пов'язаних із вирішенням окремих завдань. Так, під регуляторною функцією розуміють визначення дій та завдань діяльності, здатність керувати переживаннями, що спричинені внутрішніми чи зовнішніми подразниками тощо. Захисна функція покликана убезпечити Я від негативних імпульсів, здатних викликати тривогу. Розробник гуманструктуральної теорії особистості Г. Аммон виділяє наступні Я-функції: первинні, вторинні та центральні [3]. Первинні органічні функції забезпечують біологічні та нейрофізіологічні процеси. Вторинні визначають зміст здібностей та навичок людини, зміст психічної активності та характеризують життєвий стиль особистості. Центральні функції (агресія, страх, сексуальність, нарцисизм, відмежування тощо) є мало усвідомленими та покликані забезпечувати індивідуальну психологічну адаптацію особистості. Мають конструктивний або, навпаки, дисфункціональний характер. Позаяк сфера сосунків із собою та іншими є важливою в житті людини, нам вдалось доцільним вивчити співвідношення когнітивного інсайту як відображення самокритичності з регуляцією дистанції стосовно себе (внутрішня дистанція) та інших людей (зовнішня дистанція). Ці функції дозволяють особистості переживати й усвідомлювати власну ідентичність шляхом відмежування не тільки від зовнішнього світу, але й забезпечуючи гнучкі межі стосовно внутрішнього психічного простору [3].

Методика дослідження та аналіз результатів. Для вивчення когнітивного інсайту застосовувалась шкала когнітивного інсайту (BCIS) А. Бека, що включає два параметри: саморефлексивності та самовпевненості. Індекс когнітивного інсайту вираховувався як різниця між кількістю балів, отриманих за шкалою «саморефлексивність», та кількістю балів, нарахованих за шкалою «самовпевненість». Методика включає 15 тверджень, які вимагались оцінити за ступенем згоди: від 1 балу (повністю не згоден) до 4 балів (повністю згоден).

Для вивчення особливостей самодистанціювання особистості були обрані шкали зовнішнього Я-відмежування та внутрішнього Я-відмежування Я-структурного тесту Г. Аммона [3]. Кожна зі шкал мала підшкали: конструктивну, деструктивну та дефіцитарну. Таким чином вивчалось 6 показників. Конструктивні форми Я-зовнішнього та Я-внутрішнього відмежування характеризують належні адаптивні можливості особистості, гнучкість. Деструктивні свідчать про встановлення жорстких зовнішніх або внутрішніх меж. Дефіцитарні – навпаки, характеризують проникність меж, підпадання під зовнішній чи внутрішній тиск переживань та думок, відповідно, інших людей або власних.

У дослідженні брали участь 42 студенти – представники соціогуманітарних професій. Для математичної обробки даних застосовувався коефіцієнт кореляції Пірсона. Аналіз результатів вивчення співвідношення когнітивного інсайту та шкал зовнішнього та внутрішнього Я-відмежування представлено в табл. 1

Таблиця 1

Співвідношення когнітивного інсайту та Я-відмежування

	Конструктивне зовнішнє Я-відмежування	Деструктивне зовнішнє Я-відмежування	Конструктивне внутрішнє Я-відмежування	Дефіцитарне внутрішнє Я-відмежування
Саморефлексія	0,325*	0,424**	0,508***	0,354*
Самовпевненість	0,305*		0,503***	
Індекс когнітивного інсайту		0,529***		0,366*

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

Як видно з результатів, представлених у табл. 1, саморефлексивність (критичність щодо власних думок), як і безпосередньо індекс когнітивного інсайту (здатність змінювати думки під впливом інших людей), позитивно корелюють із такими дисфункціональними шкалами, як деструктивне зовнішнє Я-відмежування та дефіцитарне внутрішнє Я-відмежування. Тобто з ростом зазначених показників підвищується рівень ригідної закритості особистості від почуттів та думок інших людей, зменшується здатність до компромісів, підвищується рівень затопленості різними власними думками та переживаннями. Припускаємо, що збільшення

рівня самокритичності може відігравати дисфункціональну роль у психічно здорових осіб та бути пов'язаним із невротичними проявами.

Також виявлено, що самовпевненість (критичність щодо думки інших) та саморефлексивність (критичність щодо власної думки) позитивно корелюють із конструктивними формами Я-відмежування. Конструктивність проявляється в тому, що людина є більш гнучкою у стосунках, краще розуміється на почуттях, як своїх, так і інших людей, більш реалістично сприймає себе і світ.

Отримані результати свідчать, що якщо індекс когнітивного інсайту та самовпевненість більш однозначно пов'язані з дисфункціональними (когнітивний інсайт) та конструктивними (самовпевненість) параметрами Я-відмежування, то роль саморефлексивності у цих зв'язках виявилася неоднозначною. З одного боку, з підвищенням саморефлексивності підвищуються дефіцитарні та деструктивні прояви Я-відмежування, а з іншого – наявність критичності щодо власної думки позитивним чином відбивається на конструктивних формах взаємодії з собою та іншими. Загалом виявлені тенденції показують, що надмірна самокритичність у психічно здорових осіб не впливає позитивно на функціонування внутрішніх процесів Я-відмежування. Однак і низький рівень саморефлексивності не сприяє конструктивним формам самодистанціювання, як і низький рівень самовпевненості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Під когнітивним інсайтом розуміють можливість оцінки та корекції помилкових суджень, здатність переглядати свої судження під впливом думки інших. Індекс когнітивного інсайту (А. Бек) – показник співвідношення між саморефлексивністю (здатність співставляти свої думки з думкою оточення) та самовпевненістю (критичне ставлення до думки інших). При психічних захворюваннях когнітивний інсайт впливає на усвідомлення хвороби (клінічний інсайт) і перебіг психотерапевтичного лікування. Однак для здорових осіб вплив когнітивного інсайту є неоднозначним.

Емпірично виявлено позитивний взаємозв'язок саморефлексивності та індексу когнітивного інсайту з дисфункціональними параметрами Я-відмежування: зовнішнього деструктивного та внутрішнього дефіцитарного. Чим вища критичність людини щодо себе і власних суджень, нестійкість до сторонньої коректуючої інформації, тим більше вона відзначається схильністю до вибудовування жорстких меж між собою та іншими. Крім того, надмірна самокритичність характеризує осіб із слабкими проникливими внутрішніми кордонами, охоплених власними переживаннями, думками та фантазіями. Разом з тим саморефлексивність виявилася позитивно пов'язаною з конструктивними формами Я-відмежування, як і самовпевненість. Найбільш виражені ці зв'язки стосовно внутрішнього конструктивного Я-відмежування. Отримані результати дослідження підтверджують тезу, що високий рівень самовпевненості (критичність щодо думок інших), яка є дисфункційною особливістю при психічних захворюваннях, може сприяти успішній адаптації здорових осіб. Поза тим роль саморефлексивності (критичність щодо власних думок) виявилася неоднозначною – її підвищення може як сприяти конструктивним формам взаємодії з собою та світом, так і мати деструктивні наслідки. Що ж до когнітивного інсайту (схильність переглядати власні думки під впливом інших), то він виявився більшою мірою пов'язаним із дисфункціональними параметрами Я-відмежування.

Метою подальших досліджень може бути аналіз та уточнення функцій когнітивного інсайту для осіб без психічних захворювань; пошук нормативних показників когнітивного інсайту з метою встановлення належного місця когнітивного інсайту в структурі регуляторних функцій особистості.

Список використаних джерел

1. Бурлачук Л.Ф. Психотерапия / Л.Ф. Бурлачук, А.С. Кочарян, М.Е. Жидко. – СПб: Питер, 2008. – 496 с.
2. Рассказова Е.И., Плужников И.В. Психодиагностика уровня когнитивного инсайта: результаты апробации русскоязычной версии шкалы когнитивного инсайта А. Бека [электронный ресурс] // Е.И. Рассказова, И.В. Плужников. – Психологические исследования. 2013. – Т. 6. – № 28. – С. 6. Режим доступа: <http://psystudy.ru>.
3. Я-структурный тест Аммона : пособие для психологов и врачей / [Тупицин Ю.Я., Бочаров В.В., Бурбиль И. и др.]. – СПб. : НИПИ им. В.М. Бехтерева, 1998. – 30 с.
4. Beck A.T., Baruch E., Balter J., Steer, M.A., Warman, D.M. A new instrument for measuring insight: The Beck Cognitive Insight Scale. *Schizophrenia Research*, 2004. – 68(2) – p. 319-329.
5. Orfei M.D., Caltagerone C., Cassiari C., Assogna S., Spalletta G. The neuropsychological correlates of cognitive insight in healthy participants. *Applied Cognitive Psychology*, 2011. – 25(6) – p. 927-932.

References

1. Burlachuk L.F. Psikhoterapiya / L. F. Burlachuk, A.S. Kocharyan, M. Ye. Zhidko. – SPb: Piter, 2008. – 496 s.
2. Rasskazova Ye.I., Pluzhnikov I.V. Psikhodiagnostika urovnya kognitivnogo insayta: rezultaty aprobatsii russkoyazychnoy versii shkaly kognitivnogo insayta A. Beka [elektronnyy resurs] // Ye.I. Rasskazova, I.V. Pluzhnikov. – Psikhologicheskie issledovaniya. 2013. – T. 6. – № 28. – S. 6. Rezhim dostupa: <http://psystudy.ru>.
3. Ya-strukturnyy test Ammona : posobie dlya psikhologov i vrachey / [Tupitsin Yu.Ya., Bocharov V.V., Burbil I. i dr.]. – SPb. : NIPI im. V. M. Bekhtereva, 1998. – 30 s.
4. Beck A.T., Baruch E., Balter J., Steer, M.A., Warman, D.M. A new instrument for measuring insight: The Beck Cognitive Insight Scale. *Schizophrenia Research*, 2004. – 68(2) – p. 319-329.

5. Orfei M.D., Caltagerone C., Cassiari C., Assogna S., Spalletta G. The neuropsychological correlates of cognitive insight in healthy participants. *Applied Cognitive Psychology*, 2011. – 25(6) – p. 927-932.

Резюме. В статье рассмотрена проблема когнитивного инсайта. Установлено, что среди психически здоровых лиц когнитивный инсайт (способность пересматривать собственные мысли под влиянием других людей) позитивно связан с дисфункциональными параметрами, а именно деструктивным внешним и дефицитарным внутренним Я-отграничением. С повышением самоуверенности (критичности по отношению к суждениям других) улучшаются показатели конструктивных форм Я-внешнего и Я-внутреннего отграничения. Роль саморефлексивности (критичности относительно собственных мыслей) оказалась неопределенной – ее повышение может как способствовать конструктивным формам взаимодействия с собой и миром, так и иметь деструктивные последствия.

Ключевые слова: инсайт, когнитивный инсайт, саморефлексия, самокритичность, самоуверенность, Я-отграничение.

Summary. The article deals with the problem of cognitive insight as a regulatory mechanism. The cognitive insight is defined as a capacity to assess and correct anomalous beliefs, the ability to change thoughts under the influence of others. Cognitive Insight Index (A. Beck) is the ratio between Self-Reflectiveness (the ability to correlate own views with the opinion of others) and arrogance (critical attitude to the opinions of others). The cognitive insight describes the capacity of patients with psychosis to distance themselves from their disease (clinical insight). Cognitive insight has predicted positive gains in psychotherapy of psychosis. However, impact of cognitive insight is ambiguous on healthy individuals.

Regarding the individuals without mental disorders the close relationship between Self-Reflectiveness, Cognitive Insight Index and destructive external and internal Ego Demarcation is elucidated. Also found a positive correlation between Self-Reflectiveness, Self-Confidence and constructive forms of external and internal Ego Demarcation.

Obtained results confirm the assumption that the high level of confidence (critical thoughts about the others) can lead to successful adaptation for healthy individuals. Conversely, the high level of confidence is a dysfunctional feature in mental disease. Additionally, Self-Reflectiveness (criticality about own thoughts) is ambiguous. The increase of it can contribute to constructive forms of interaction with themselves and the world, meanwhile, can lead to the destructive effects. Cognitive Insight Index is more related to dysfunctional parameters of Ego Demarcation.

Key words: insight, cognitive insight, self-reflectiveness, self-criticism, self-confidence, ego demarcation.

УДК: 371.21

Н.В. МАЛІНОВСЬКА

НАВЧАЛЬНО-МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ: МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ

У статті розглядаються особливості формування мотивації навчально-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку. Проаналізовано поняття "мотив" і "мотивація", а також фактори, які впливають на формування мотивації. Представлено діагностику сформованості основних мотивів та мотивації навчально-мовленнєвої діяльності старших дошкільників.

Ключові слова: мотив, мотивація, навчально-мовленнєва діяльність, мотиваційно-спонукальний механізм, мовленнєва активність.

Постановка проблеми. Формування мотиваційно-спонукального механізму є важливою умовою організації навчально-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. „Діяльності без мотиву не буває: „невмотивована діяльність” – це діяльність з суб’єктивно схованим мотивом” [5, с. 102]. Все, що ми говоримо, ми говоримо для чогось, для когось, чомусь, тобто ми керуємося певною метою і мотивом. Будь-яка мовленнєва задача чи вправа, що пропонується дитині, повинна бути мотивована, треба чітко визначити мотив говоріння. У зв’язку з цим дослідження психолого-лінгвістичних аспектів виникнення, розвитку та формування мотивації навчально-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку завжди залишається актуальним.

Метою нашої статті є аналіз мотиваційного компоненту навчально-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку.

Результати теоретичного дослідження. На думку Д. Ельконіна, дошкільники є дуже чутливими до будь-якого впливу на процес їх особистісного розвитку, зокрема мотиваційного. Останній зумовлений дією низки як позитивних, так і негативних чинників: віковими особливостями, зокрема, зниженням пізнавальних інтересів, виникненням нових потреб та психологічних новоутворень (почуттям дорослості, прагненням до самостійності та незалежності тощо). Знання основних закономірностей виникнення та утвердження мотивів навчально-мовленнєвої діяльності дошкільників дає змогу створити оптимальну систему психолого-педагогічних дій, що сприятимуть формуванню адекватних даній діяльності мотивів.

Проблеми мотивації розглядаються в наукових працях Д. Богдаєнського, Л. Божович, Л. Виготського, О. Леонтьєва, А. Маркової, С. Рубінштейна, Г. Щукіної та ін. Сучасні вчені розглядають поняття мотивації як сукупність потреб, інтересів, мотивів, які спонукають особистість до активності та визначають її спрямованість.